

Een allegorie op de vergankelijkheid naar Jacob de Wit op *chine de commande*

• MARTEN VAN CALCAR •

Sinds 1925 bezit het Rijksmuseum een Chinees porseleinen kop met bijpassende deksel en schotel waarop een bijzondere decoratie is aangebracht (afb. 1).¹ Afgebeeld zijn twee staande putti in een landschap die elkaar omarmen en naar een schuin daarvoor zittende, bellenblazende putto kijken. Rechts van deze groep staat een afgebroken zuil en links een kleine beschadigde piramide, daarnaast een bol voorwerp en op de voorgrond een aantal onduidelijke objecten. De randversiering bestaat uit een aaneenschakeling van florale motieven en rococo ornamenten. Op twee plaatsen is in deze rand een zon afgebeeld die is voorzien van een gezicht.

De kop en schotel behoren tot het zogenaamde *chine de commande*, porselein dat door westerlingen in China werd besteld met beschilderingen in Europese stijl. De Chinese porseleinschilders gebruikten vaak bijgeleverde prenten of tekeningen als voorbeelden; van een aantal van die voorstellingen is de bron inmiddels achterhaald. Over veel afbeeldingen, zoals de onderhavige, tasten we echter nog in het duister over de origine van de afbeelding. De voorstelling met de bellenblazende putti werd tot nu toe alleen aangetrof-

Afb. 1
Dekselkom met
onderschotel van
Chinees *famille rose*
porselein met een
allegorie op de ver-
gankelijkheid, circa
1750-1760. Hoogte van
de kom zonder deksel
5,4 cm, diam. boven-
rand 9,8 cm, diam.
onderschotel 14,4 cm.
Rijksmuseum, Amster-
dam, inv.nrs. AK-NM-
13561 en AK-NM-13814.

fen op onderdelen van koffie- en theeserviezen. Zo zijn een koffiekant in particulier Nederlands bezit en een kop en schotel in de collectie Hodroff bekend met precies dezelfde decoratie als de dekselkop en schotel in het Rijksmuseum.²

Het museum bezit nog een ander, in *famille rose* trant beschilderd stuk met de voorstelling van de bellenblazende putti. Het is een schaal die helaas is beschadigd en daardoor niet in de opstelling is te zien (afb. 2).³ Zowel wat betreft het porselein als de beschildering is de schaal van hogere kwaliteit dan de kop met toebehoren. Qua compositie van de decoraties op beide stukken zijn er ook kleine verschillen. Dat maakt het onwaarschijnlijk dat deze objecten ooit deel uitmaakten van een servies. De meeste andere stukken met het decor van de drie putti blijken bij nauwkeurige beschouwing ofwel tot de groep van de schaal te behoren ofwel tot die van de kop en schotel. Het ligt voor de hand dat het porselein uit de eerstgenoemde groep (met de betere beschildering) het eerst werd besteld. Ook de hoge kwaliteit van het porselein wijst op een vroeger ontstaan. Deze bestelling, vermoedelijk een of enkele ser-

Afb. 2

Schaal van Chinees *famille rose* porselein met een allegorie op de vergankelijkheid, circa 1740-1750.

Diam. 20,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. AK-NM-11513-B.

viezen, vond waarschijnlijk omstreeks 1740-1750 plaats. Behalve de schaal in het Rijksmuseum behoren hiertoe ook twee koppen en schotels in het Groninger Museum.⁴

De Chinese porseleinschilder die de tweede groep decoreerde, heeft de voorstelling duidelijk minder goed begrepen. De onderdelen zijn bij hem wat op drift geraakt en gedeeltelijk onherkenbaar geworden.⁵ Zulk *chine de commande* werd hoogstwaarschijnlijk in de havenstad Kanton beschilderd, waar de meeste westerse handelsfactorijen waren gevestigd. Dit soort bijzondere voorstellingen werd aangebracht door handwerkslieden die dicht bij hun westerse opdrachtgevers of handelsagenten verkeerden. De stukken van dit tweede type behoorden wellicht tot een of meer serviezen die niet op speciale bestelling werden gemaakt maar deel uitmaakten van een uit voorraad leverbaar assortiment. Het is voorstelbaar dat de Chinese porseleinschilder daarbij gebruik heeft gemaakt van een stuk porselein uit de

eerste bestelling dat in Kanton was achtergebleven. Dat zou de mindere kwaliteit van de decoratie verklaren en tevens waarom een aantal motieven zo is verbasterd. De tweede bestelling kan enkele jaren na het eerste servies zijn vervaardigd. Dat het hierbij om ten minste twee serviezen kan zijn gegaan, wordt gesuggereerd door een theepot in het British Museum (afb. 3).⁶ Wat compositie betreft behoort dit stuk namelijk tot de tweede groep; de beschildering is echter zoveel slordiger, dat het waarschijnlijk afkomstig is van een ander servies met bellenblazende putti, aangenomen dat niet verschillende porseleinschilders aan een servies werkten. Dit onderscheid van verschillende serviezen krijgt des te meer gewicht doordat recent conclusies uit de relatieve zeldzaamheid van het decor zijn getrokken die in de literatuur weerklink hebben gevonden, gekoppeld aan de veronderstelling dat er ooit maar één servies van dit type is geproduceerd.

In de onlangs verschenen catalogus *Chinese ceramics in the collection of the Rijksmuseum* is samengevat wat er tot nu toe bekend is over de decoratie met de bellenblazertjes. Centraal staan daarbij de suggesties van de auteurs Hervouët en Howard over de herkomst en betekenis van de voorstelling. Dat het voorbeeld een prent moet zijn geweest ligt voor de hand. Hervouët zocht deze op stilistische gronden in de omgeving van de gravures van Charles Nicolas Cochin (1715-1790) voor *Science et Geometrie*.⁷ Howard vermoedde dat de voorstelling een combinatie van de vrijmetserij met de kunsten weergeeft. Daarin werd hij misschien gesterkt door zijn vermoeden dat van het zeldzame decor maar één servies was gemaakt.⁸ Het verband met de vrijmetserij ontleende hij aan de zon in de randversiering en aan de piramide. Hij ging eraan voorbij dat de zon, die misschien wel aan een maçonniek bedoelde decoratie is ontleend, hier zonder de

gebruikelijke maan en sterren voorkomt. Evenmin maakt de afgebrokkelde top van de piramide zijn lezing geloofwaardig.

Dankzij een artikel over een *Allegorie op de vergankelijkheid* van de schilder Jacob de Wit (1695-1754)⁹ kon de oorsprong van de porseleindecoratie worden gevonden. De Wits compositie bevatte op de afgebroken zuil na, precies dezelfde elementen als de voorstellingen op het *chine de commande*. Het vermoeden rees dat het wel eens een prent van Jacob de Wit kon zijn geweest die de Chinese schilder als voorbeeld had gediend.¹⁰ Aan de hand van de beter geschilderde voorstelling op de schaal werd dat bevestigd door een ets van Jacob de Wit (afb. 4). Deze prent, die deel uitmaakt van een thematisch niet samenhangende reeks van vier, is omstreeks 1725 ontstaan en was zeer wijd verbreid.¹¹ In de tweede helft van de 18de eeuw werd zij nog gepubliceerd door de Amsterdamse uitgever Pieter Fouquet jr., terwijl er ook exemplaren bekend zijn met het adres

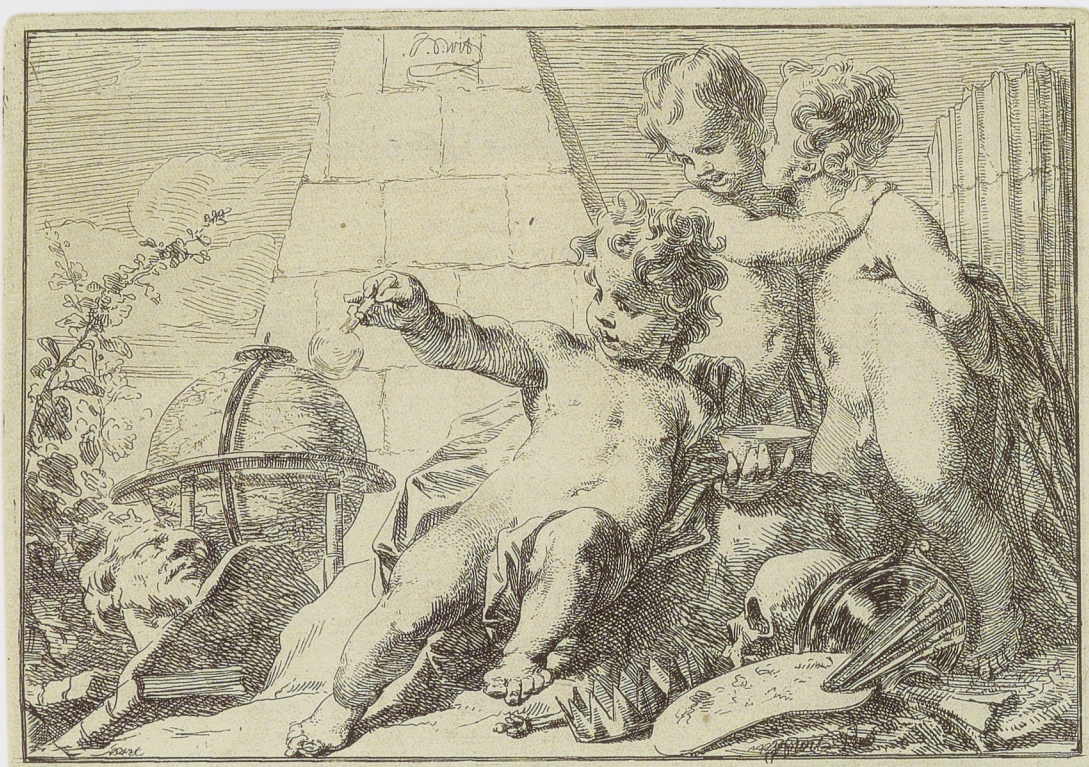
van de bekende Parijse prentenhandelaar P.F. Basan.¹²

De voorstelling op de schaal verschilt in enkele details van De Wits prent. Op de ets is de piramide uit grote blokken opgebouwd en de belzenblazende putto heeft zijn rechterarm gestrekt. Op het porselein bestaat de piramide uit een groot aantal kleine steentjes en houdt de putto zijn arm gebogen. Het is onwaarschijnlijk dat de Chinese schilder op eigen gezag die wijzigingen heeft aangebracht. Daarom zal het niet een exemplaar van de prent zelf zijn geweest dat naar Azië is opgestuurd, maar een tekening die er een bewerking van was. Hierop moet aan het landschap meer aandacht zijn gegeven en de voorwerpen verder uit elkaar zijn geplaatst dan op De Wits ets. Hoe had een Chinese schilder bovendien moeten weten dat de op de prent van boven afgesneden piramide een beschadigde top moest krijgen? Het is evenmin aannemelijk dat een originele tekening van de destijds onder verzamelaars al gezochte kun-

Afb. 3
Theepot van Chinees
famille rose porselein
met een allegorie op
de vergankelijkheid,
circa 1750-1770.
Hoogte 13 cm. British
Museum, Londen,
Hon. Mrs. Basil
Ionides Bequest,
inv.nr. 1963.4-22.5.

stenaar De Wit is opgestuurd, hoewel er van hem vele getekende allegorieën op de vergankelijkheid in omloop waren.¹³ Met behulp van de ets is het mogelijk de op het porselein soms verbasterde motieven te herkennen. Zo zijn er op de voorgrond duidelijk een kroon, een doodskop, een schilderspalet, boeken en een masker te zien en blijkt de grote bol een globe voor te stellen. In samenhang met de bellenblazende putto zijn het symbolen voor de broosheid van het menselijk leven en de vergankelijkheid van wereldlijke macht, van de bouwwerken, de kunst en de wetenschap.¹⁴

Afb. 4
 JACOB DE WIT,
*Allegorie op de
 vergankelijkheid.*
 Ets, 141 x 204 mm.
 Rijksprentenkabinet,
 Rijksmuseum,
 Amsterdam, inv.nr.
 RP-P-05-6646.

NOTEN

- 1 Zie C.J.A. Jörg, *Chinese ceramics in the collection of the Rijksmuseum, Amsterdam, The Ming and Qing Dynasties*, London 1997, p. 292, nr. 341 (inv.nrs. AK-NM-13561 en AK-NM-13814).
- 2 De koffiekkan heeft een model naar Meissener voorbeeld. De kop en de schotel in de collectie Hodroff zijn afgebeeld in D.S. Howard, *The choice of the private trader*, London 1994, pp. 182-183, nr. 209, met afb. in kleur. Een afbeelding van een compleet theeservies uit circa 1740 is te vinden in C.J.A. Jörg, *Chinese export porcelain*, Hong Kong 1989, p. 230.
- 3 J. van Campen, in collaboration with C.J.A. Jörg, *Supplement to Chinese Ceramics in the Collection of the Rijksmuseum, Amsterdam. The Ming and Qing dynasties*, Amsterdam 1997, p. 74, nr. 937 (als circa 1750-1775).
- 4 Genoemd in Jörg, *op.cit.* (noot 1), p. 292, nr. 341.
- 5 Howard, *op.cit.* (noot 2), pp. 182: de globe, als zodanig onherkenbaar, wordt hier omschreven als een tenen mand.
- 6 R. Krahl en J. Harrison-Hall, *Ancient Chinese trade ceramics from the British Museum*, London/Taipei 1994, p. 154, met afb. in kleur op p. 155. Een losse schotel in de collectie Juell te Londen lijkt weer tot een derde servies in deze groep te behoren dat in uitvoering dicht bij de kop en schotel uit het Rijksmuseum staat; afgebeeld in F. en N. Hervouët en Y. Bruneau, *La porcelaine des Compagnies des Indes à décor occidental*, Paris 1986, p. 321, nr. 13.100.
- 7 Hervouët en Bruneau, *op.cit.* (noot 6), p. 321, nr. 13.99.
- 8 Howard, *op.cit.* (noot 2), nr. 209.
- 9 R. Nachbahr, 'Jacob de Wit (1695-1754), de Vergankelijkheid', *Antiek* 20 (1985-1986), pp. 541-542.
- 10 Voor een uitvoerige beschrijving van zijn leven en werk, zie onder meer A. Staring, *Jacob de Wit 1695-1754*, Amsterdam 1958.
- 11 Van de andere drie prenten zijn geen afbeeldingen op chine de commande gevonden.
- 12 A. van Würzbach, *Niederländische Künstler-Lexikon*, Wien/Leipzig 1910, p. 891: *Folge von 4 Bl. Kindergruppen, zuerst auf einem Blatte gedrückt. J de Wit fec. et exc. In späteren Drücken mit der Adresse à Amsterdam chez P. Fouquet junior, à Paris chez Basan*. Aan het einde van de 19de eeuw is de ets nog eens uitgegeven in een losbladige map met schildersvoorbeelden, zie Staring, *op.cit.* (noot 11), p. 98, noot 2. Het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag bezit een litho naar de prent met de aanduiding *Der Formenschatz 1882* en nummer 127.
- 13 Zo bezat bijvoorbeeld Cornelis Ploos van Amstel er twee blijkens de veiling van zijn tekeningen-collectie, Amsterdam 3 maart 1800 en de daaropvolgende dagen, in kunstboek EE, nr. 6: *Spelende kindertjes in een landschap, waterbellen blazende: fiks met de pen en couleuren, en met wit gehoogd*, en in kunstboek NN, nr. 21: *twee kinderen zinspelende op de vergankelijkheid der ondermaansche dingen; met de pen, roet en wit gehoogd, zijnde een fraaije Ordonnantie*.
- 14 Nachbahr, *op.cit.* (noot 9).